

PÁL JÓZSEF

Napirend előtt – a Parlamentben

Baráti kérésre kevésnek bizonyult, adnám közre azt a parlamenti felszólalásomat (1990. dec. 3.), amelyben az 1956. december 8-i salgótarjáni gyilkos sortűzre emlékeztetem a törvényhozókat, a rendszerváltás és az igazságtétel jegyében. Valamiért ízlésem ellen valónak véltem (ízlésekről és pofonokról, ugye...) közreadni – irodalmi jellegét is őrző – folyóiratban képviselői elaborátumot. Két regény és az 50. évforduló évének őszi „eseményei” győztek meg álláspontom téveteg voltáról. A regények szerzői: Esterházy Péter – az egyiké, Karátson Gábor – a másiké. Az „események” szerzősége bizonytalan, bár nem anonim; ugyanakkor palimszesztnek (...) sem tekinthető. Irodalom és valóság összeszikkasztásából pattant ki hát a megvilágító villámfény: szem lennék a láncban, amikor már nem „kötelező”, ha nem hallanám meg a nekem szóló felszólítást, és hagynám alámerülni szövegemet a parlamenti jegyzőkönyvek parttalan árjába. Amit elkövetnék: „Valami olyan rossz, amiről nem vettük észre, hogy az is mi vagyunk; azt hittük, hogy csupán a rendszer. Nagy, paradigmikus tévedése a posztoszocialista országoknak!” (E. P.)

A végső lökés az elhatározás felé mégis Karátson Gábor fájdalmas regényének olvasása közben ért, egy éjszaka. Író-narrátor hőségének vívódásláncolatában váratlanul tisztán hallani véltem Józsi bácsinak (mindenki Józsi bácsijának – én is ennél maradok), a Pofosz akkori megyei elnökének szavait. Valamelyik ülésük („vendég” voltam, mint rendesen, s ezúttal is megtiszteltetésnek vettem, mint rendesen) heves vitájában így csitította a kedélyeket: „Bajtársak! Tudom én, hogy testi szenvedéseiteken túl, lelki megkínzatosotok hagyta a legmélyebb, legmaradandóbb sebeket...” (Stb.)

A halottak lüktető emléke és a túlélők elhúzódozó áldozathozatala forrt bennem össze a jelen idő hegesztő készítésével.

Az eredeti kéziratra nem leltem rá. (Jelen közlés a parlamenti jegyzőkönyvre támaszkodik.)

A visszhangra annál inkább emlékszem. A gratulációkra és a fenyegetésekre (telefonok, levelek, villás tekintetek). Ide a támogató szavakból idézek. Mindenekelőtt Krassó Györgyét. Nekem ő érzékelhető elmagányosodásában is egy győzhetetlen gerillacsapatot jelentett – abban az értelemben, ahogy Déry Tibor kategóriává nemesítette a kifejezést, igaz, bizonyos hiteles írói magatartásra. Levelezőlapot küldött: tegeződve köszönte meg eszmefuttatásomat. Meghittott. A másik... A parlamenti ülések közvetítésének rádiós állásából lejött a folyosóra az akkori vezető szerkesztő, és előadta, hogy „A hét felszólalása” címmel új rovatot szerettek volna indítani, velem kezdve, a retorikailag is, és előadásmódjában is kitűnő szöveggel. (Pirulás utólag is.) Sajnos, kútba esett az egész: „Nem kell neked magyaráznom a belső erőviszonyokat, nálunk” – tette hozzá, bizalmas összekacsintással.

Ez a folyosói epizód tovább gyarapította a rendszerváltás (vagy mi) hibáiból (?) összeálló példatáramat. (Vö.: hivatkozott fenti két írónk...) Megérteni véltem, a politikai ösbűn nem egyetlen drasztikus tettekből (mondjuk, testvérgyilkosság) eredeztethető immár, hanem minuciózus részletek máig tartó sorából. Annál inkább jaj nekiünk: beleragadtunk a múltba. Ami valójában már nincs is.

Kérdés: mi (?) vagyunk-e még, avagy mindez csupán a holografikus leképezésünk tűnékeny maradéka?

Pál József (MDF): Mélyen Tisztelt Elnök Úr! Képviselőtársaim! Súlyos, nem mindennapi, valóban történelminek minősíthető kérdésben kértem nagyra becsült házelnöküinktől a napirend előtti felszólalás lehetőségét. Tisztában vagyok vele, hogy ezzel néhány perc erejéig útjába álltam a jövőnket meghatározó törvénykezési munka új szakaszának. Hiszen a rég esedékes, gazdaságunkat más pályára terelő váltók vezérlőpultjánál látom jómagam is a legfőbb teendőket.

Mindezek ellenére késleltető lépésem miatt nem áll módomban a tisztelt Ház elnézését kérnem. Elöttem ugyanis egy borzalmas tömegmészárlás képe merül föl: az 1956. december 8-i salgótarjáni sortűz emléke. Erről kívánok most megemlékezni, miként tette azt képviselőtársam a mosonmagyaróvári népiirtás évfordulóján.

Tisztelt Ház! Választókerzetem központja, Salgótarján, a hétvégi gyásznappra készül. Immáron az új önkormányzat szervezésében. Összegyűlünk majd a tavaly elhelyezett csiszolt gránittábla alatt, hogy lerójuk a köteles kegyelet adóját, meghallgatván egyúttal köztársasági elnökünk üzenetét is.

De mire is fogunk emlékezni? Kényszerűen rövidre fogva: arról a történelmi gáztétről, ami 1956. december 8-án úgy 1/2 12 tájt lejátszódott városunkban. Feltetelezem, hogy e falak között mindenki ismerni véli, mi is történt valójában. Mégsem gondolom, hogy emiatt figyelmük érdektelenségtől felhőzöttten siklik el szavaink fölött. Hozzászólásom alapvető okát ugyanis nem a közelgő évfordulós dátum adja, ami alkalmat szolgáltat az események felidézésére. Ennél sokkal súlyosabb körülményekről van szó. Arról a szomorú tényről – tisztelt Ház –, ami beárnyékolja a parlamentáris demokráciánkat.

Halottainkról már megemlékezhetünk, de gyilkosaik még mindig rejtve vannak. Nemcsak azokra, és nem is elsősorban rájuk gondoltam, akiknek mutatójuk pufajkásként vagy keleties szemvágású kiskatonaként a PPS-géppisztoly elsütőbillentyűjére görcsösödött. Nem, nem! Az akciót kitervelőkről és a parancskiadókról beszélek, és persze az önként kéjjel ölőkről is.

Tavaly ilyenkor biztos voltam benne, a város és a környék népével együtt, hogy mára minden kiderül, és megvalósul a történelmi igazságtétel. Szomorúan kell leszögezmem: nem így történt, pedig lett volna rá időnk.

Nem kutatom most, kié a felelősség. Ebben a pillanatban elegendő, ha végletesen személyes vagyok, és egyszerűen bejelentem: szomorúságom lassúdan vitorlázik egy zsúfolt kikötő felé, aminek a neve: dezillúzió.

Hogy mégse feledkezzék meg végleg a t. Ház ez irányú erkölcsi kötelezettségéről, íme néhány részlet és egy-két figyelembe vehető összefüggés. Mert – kedves barátaim – nem választási ígéret maradt itt beteljesítetlenül, hanem a rendszerváltásból következő erkölcsi, politikai parancs.

De lássuk magukat a véres tényeket. December 8-a messze esik november 4-ének torkolattüzes hajnalától. A forradalom szívós utóvédharcát vívta. Letörettünk, magunk maradtunk, de még nem vezett el minden a harcok elülte és a beálló teljes körű megszállás ellenére sem. A forradalom helyi szervezetei talán éppen ebben az időszakban voltak a legerősebbek. Feladatuk tudatában is, és a tömegtámogatásukat nézve is.

Így volt ez Salgótarjánban is. Az intézmények, üzemek, gyárak a munkásság kezén voltak. A kétkeziek önszerveződése, hiteles vezetőik gyors megtalálása különösen mai szemmel nézve igazán lenyűgöző.

Az önszerveződésre képes munkásság nem csupán saját megélhetési lehetőségét, az üzemeket, gépeket, készleteket védte, hanem óvta a forradalom tisztaságát is. Úgy tartják, az egész városban még egy pofon sem csattant el. Számottevő atrocitásról pedig senki nem tud. A naivitásig tiszta volt a helyi forradalom. Jellemző példa: a jól felfegyverzett és egyre arrogánsabb karhatalmi erőket ellensúlyozandó egyenesen a szovjetekhez fordultak a rendfenntartás érdekében a forradalmárok. A munkás-szolidaritás általános és töretlen volt. A helyi forradalom szervezetei és ezek vezetői látva maguk mögött az erőt, a tántoríthatatlanságot, úgy viselkedtek, olyan kitartóan, mint a nagy-budapesti munkástanács. Tudták, hogy a politikai tárgyalás eszközeivel legyőzhetetlenek.

De tudták ezt mások is. És az új hatalmi érában legfelsőbb szinteken megszületett a döntés. A következő klasszikus mondatot, ugye, képviselőtársaim, senki sem fogja keresni a „ki mondta, miért mondta” című kézikönyvben, hiszen ismert a személy is s az is, hol, mikor, miért mondta. Ez a mondat így hangzik: Innentől kezdve nem tárgyalunk, hanem lövünk.

Az elhatározás tehát kész. Már csak a terv és a kivitelezés hiányzik.

Az ördögi terv végrehajtásának salgótarjáni változata röviden így rekonstruálható: az akció célja megfélemlítés, kussoló nép. Módszere a legteljesebb cinizmus, eszköze fegyverek.

Végeredmény: elrettentő halottak. Ma már pontosan bizonyíthatóan a munkás-szolidaritás eszméjével éltek vissza a tervezők. Letartóztatott társuk szabadon bocsátása érdekében hatalmas munkástüntetést hívtak össze rejtve maradt szervezők a megyei rendőrkapitányság elé. A fegyvertelen tömegre nem kellett célzott lövéseket leadni, az embersűrűben kedvére kaszállhatott a géppisztoly, hamar ürült a tár, közismerten nagy a tűzgyorsasága a PPS-nek. Aztán még a golyószórók is. Jutott idő a tárcserére és újabb sorozatra is, hiszen az áldozatok nem menekülhettek, csapdában voltak, a futás lehetőségei mind-mind beleestek a tüzelési sávba. Különbösen is a fegyverzajhoz nem szokottak azt sem értették, mi történik, a férfinép még csak-csak, de a szerencsétlen nők! Sokan addig sikoltoztak rémületükben, míg le nem terítették őket. Egyáltalán, van valakinek módszere arra, miként viselkedjek, milyen testhelyzetet vegyen fel például egy szülésre igyekvő kismama, ha golyózaporba keveredik? Most nincs megoldás, csak a kettős halál vagy a véletlen szerencse. Egy diáknak a latin könyvében fáradt el a lövedék, terror és kultúra ritka frigyeként. De a pesti felbolydulásból szülei óvószárnya alá menekült elsős egyetemista, aki éppen a szenet lapátolta, átlőtt fejjel bukott a fekete gyémántra. Fekete és piros együtt, városom színei. Alig néhány perc, és halottak, sebesültek heverték mindenfelé és vér, iszonyatos mennyiségű emberi vér. Egy sebészorvos visszaemlékezései szerint a genfi konvenció által már régesrég betiltott robbanótöltetek, ismertebb nevén dumdum-golyók miatt, ami nem csupán átüti a testszövetet, hanem tép, roncsol, szakít. Úgy tartják, 131-en veszítették életüket a testvérgyilkosság során, mert az volt – munkást lövettek munkással.

Tisztelt Képviselőtársaim! A fegyverropogás és a jajveszékelés máig hatolóan eleven valóság. Tavaly ilyenkor többek között Rácz Sándor mondott beszédet. Magam is ott voltam a sortűz terén, hallgattam az összegyűltek lélegzetének páráján át a hideg decemberi délutánban a kétségbeesett szónoklatot. A nappalos műszak vége volt, a déli városrész üzemeiből áramlott fel a munkásság. Azt hittük csatlakoznak

majd, esetleg néhány perc erejéig megállnak. Ez csak kivételesen fordult elő. A tovasietők fülébe szó szerint ezt kiabálta Rácz Sándor: „Munkás Testvéreim! Be kellene, hogy szakadjon a tér, annyian kellene, hogy itt álljatok. Miért nem vagytok itt, miért félték még mindig?” Tudta ő – hogyan tudta volna a választ, a terror és a megfélemlítés megtermette a maga gyümölcsét. Ráépült erre egy szemérmetlen történelemhamisítás is.

A népi emlékezet mélyén azonban ott élt a történések valóságos rendje és értelme. Nálunk mindmáig járja egy népi gondolat: cinikusnak vélnénk, pedig inkább Örkény István szintű telitalálat. Íme az események hiteles összefoglalása: „Fasiszta bányász csöcselék – hónuk alatt friss kenyérrel – rátámadott a téren békésen lövöldöző pufajkásokra.” Ma már persze ennél többet is tudunk, a salgótarjáni sortűz különbözik a Kossuth téritől és a mosonmagyaróváritól. Mindkét helyen a megbukott rezsim kétségbeesett önvédelméről volt szó, a salgótarjáni esetében azonban a berendezkedő új hatalom sújtott le. Több történész egybehangzóan állítja, hogy nem elszigetelt jelenségről, helyi véletlen, önkényes atrocitásról volt szó. Gosztonyi Péter például kimutatja, hogy láncszerűen kapcsolódik egymáshoz a tarjáni, az egri, a hódmezővásárhelyi, ózdi, kecskeméti, gyulai és másutt ekkortájt lezajlott eseménysor. Ugyanerre a következtetésre jutott az ifjú Schiffer Pál által vezetett filmes alkotói stáb is, akik két dokumentumfilmet is szenteltek a tarjáni ügynek.

Tisztelt Képviselőtársaim! Ennyivel talán sikerült megértetnem, hogy miért kértem szót. Választóközvetemben sokan úgy tartják, a mi halottaink ama bizonyos jelképes koporsóban a nemzeti gyásznapon, június 16-án nem kerültek az örök nyugalomba. Néhány bátor filmes, lapszerkesztő és lelkiismeretes helytörténész után az igazságszolgáltatás szavát is méltán várják az emberek. A kiontott véért nem vért követelnek. Az elmúlt évek során – még ellenzéki pozícióból – többször alkalmam nyílt meghallgatni az 1956-os szerepvállalásukért meghurcoltakat, börtönviselteket, tanúja és részese voltam, miként gyógyul fel egy város a történelmi amnéziából, nyeri vissza emlékezetét, vagyis a saját tudatát, és mindeközben lenyűgözött, milyen gyorsan szigetelődtek el a „szemet szemért” elv képviselői, és miként magasodnak fel éppen azok, akiknek személyes okuk, zsigerükből fakadó követelésük lehetne a bosszúállás. Az igazság kimondásának szükségessége mellett, amelynek során neveknek kell elhangozniuk, éppen ők hívtak fel a nemzeti megbékélésre, éppen ők, a jóvátehetetlenül tönkretett életűek. A halottakon, megrokkantakon kívül az ő erkölcsi nagyságuknak tartozunk a legtöbbel.

Tisztos munkát végezhetne hát a Történelmi Felelősséget Vizsgáló Bizottság, fakadna feladata a Justitia-tervből.

Mindezeket megfontolva intéz majd kérdést képviselőtársam, Speidl Zoltán a Kormány illetékeséhez és a legfőbb ügyészhez. Jó lenne majd érdemi válaszokat hallani. És végezetül: Barátaim! A pillanat megfellebbezhetetlen pragmatizmusában ott csírázik jövőnk bukásunk is, ha nem tartjuk számon cselekedeteinket vezérlő elvei között közösségünk, minden emberi közösség erkölcsi parancsait. Mert ne feledjék: nem csupán gazdaságot, nemzetet is építünk. Köszönöm, hogy meghallgattak.

*(Elhangzott az Országgyűlés őszi ülészakájának 21. ülésnapján,
1990. december 3-án, hétfőn.)*